

Graaf, B. de, Jong, B. de, Platje, W. (eds.), *Battleground Western Europe. Intelligence Operations in Germany and the Netherlands in the Twentieth Century* (Amsterdam: Het Spinhuis, 2007, 274 blz., €39,95, ISBN 978 90 5589 281 5).

Dit boek is de weerslag van een colloquium dat in juni 2005 in Amsterdam georganiseerd werd door de Nederlandse Intelligence Studies Association in samenwerking met de International Intelligence History Association. Het is vooral een reeks artikelen waarin Nederland en Duitsland centraal staan. Een enkele tekst verbindt Denemarken met die twee landen. Ongetwijfeld vulde dit werk een lacune. De Duitse historici, die nochtans onder andere dankzij het *Militär Geschichtliches Forschungsamt* in Potsdam bijzonder actief zijn op het vlak van de krijgsgeschiedenis hebben nooit bijzonder veel aandacht besteed aan het wereldje van de inlichtingendiensten.

Het lijkt wel alsof de studie van de *Intelligence* een Angelsaksisch monopolie is op het werk van de Fransman Claude Moniquet na. De keuze van Nederland is ook niet slecht want als neutrale staat tot aan de Tweede Wereldoorlog was Nederland een 'battleground' van buitenlandse inlichtingendiensten. Het overbelichten van Nederland en Duitsland heeft wel iets kunstmatigs. Het nauwelijks spreken over Frankrijk lijkt mij de geschiedenis te kort doen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog waren Franse spionnen immers actief in Nederland. De enige auteur die het over Frankrijk heeft, is de Franstalige Canadese Chantal Aubin, die vooral in het Engels publiceert. Zij maakt gebruik van het uitstekende Franse militaire archief te Vincennes. Haar bibliografie is dan weer op één boek na volledig Engels. De andere auteurs kennen waarschijnlijk geen Frans.

Klassieke verhalen worden opnieuw belicht: het Venlo-incident van 1939, het *Englandspiel*, een Nederlandse spion in de jaren vijftig in de VS, de Oost-Duitse Romeo's, Soxmis, de spanningen veroorzaakt door het nazi-verleden van vele medewerkers van de Duitse inlichtingsdiensten ... temeer daar nogal wat Nederlandse medewerkers een verleden als verzetsman hadden.

Wat is vrij nieuw? Het artikel van Frans Kluiten over *R-Netz* het Stay-behind net van de Duitse *Abwehr*. We weten er waarschijnlijk weinig over omdat het nooit uit de startblokken kwam. Richard Aldrich beantwoordt onder andere de belangrijke vraag: droeg spionage bij tot een meer stabiele wereld of integendeel maakte het de wereld gevaarlijker? In zijn bijdrage toont hij hoe de control freak Kissinger ontzet was toen hij in september 1971 vernam dat de Britten meer dan negentig man Sovjet-personeel persona non grata verklaarden. Dit waren echt gevaarlijke lui die bij het uitbreken van een oorlog hoge Britse politici en ambtenaren moesten uitschakelen en sabotage-acties dienden uit te voeren. Kissinger werkte toen hard aan de detente en vreesde net als de Bondsrepubliek dat die politiek gevaar liep door de Britse actie.

De bijdrage van Shlomo Shpiro over de samenwerking tussen Israël en de NAVO, vooral de VS en de Bondsrepubliek, in het bijzonder op het vlak van

de elektronische oorlogvoering is een goede samenvatting van wat bekend is. De gebeurtenissen van de Zesdaagse oorlog (1967) en de Jom Kipoer-oorlog (1973) komen uitvoerig aan bod. Ook de samenwerking van de Verenigde Staten en de Bondsrepubliek met Communistisch China vanaf 1980 door het installeren van een elektronisch station in het Pamir-gebergte wordt besproken.

Een bijzonder interessant artikel is van de hand van Beatrice de Graaf over Stasi-acties in Nederland. Zij toont heel goed hoe Oost-Duitsland probeerde het idealisme in Kerkmiddens te gebruiken om de plaatsing van Kruis- en Pershing-raketten te beletten en zo de NAVO te verzwakken. Nederland werd door het Centraal Comité van de communistische partij van de Sovjet-Unie zelfs gezien als de ‘zwakke schakel’ in de NAVO. Maar de auteur toont ook aan hoe die goede contacten tussen Nederlandse en Oost-Duitse protestanten uiteindelijk het regime van de Duitse Democratische Republiek ondergraven.

De voormalige generaal en hoofd van de militaire inlichtingsdienst Joop van Reyn geeft een goed beeld van de Nederlandse en Duitse samenwerking in de *International Security Assistance Force* (ISAF) in Afghanistan. Waar de Nederlanders alleen gebruik maakten van het NAVO systeem, *Battlefield Intelligence Collection and Exploitation System* (BICES), hadden de Duitsers daar bovenop hun eigen systeem, JASMIN. De auteur toont heel goed hoe de meeste landen erg nationaal dachten. Alleen Duitsland, Nederland, Oostenrijk en België leken goed samen te werken. Alhoewel het Engels in de NAVO aanvaard werd als *lingua franca* maakten de meeste landen, zelfs Duitsland, gebruik van de eigen taal, wat de samenwerking erg bemoeilijkte.

Het is een interessant boek, met enkele zeer goede, enkele goede en een aantal minder goede bijdragen.

Luc De Vos, Koninklijke Militaire Academie (luc.de.vos@rma.ac.be)

Leeuw, S. de, *De man achter het scherm. De televisie van Erik de Vries* (Amsterdam: Boom, 2008, dvd + 264 blz., €24,50, ISBN 978 90 8506 509 8).

Geen gemakkelijke man: gedreven tot op het drammerige af, ijdel, emotioneel, een (te) sterk gevoel voor onrechtvaardigheden hem aangedaan, 'iemand' – zo staat het in een personeelsdossier van Philips – 'met een vrije geest die het liefst achter zijn ideeën aanloopt en volstrekt zijn eigen gang wil gaan' (32). Ideale eigenschappen voor een pionier, voor de vader van de Nederlandse televisie zoals hij door tijdgenoten werd genoemd, voor Erik de Vries (1912-2004). Over deze intrigerende figuur heeft Sonja de Leeuw een fascinerende biografie geschreven. Een studie die zich niet direct richt op het persoonlijke levensverhaal van De Vries, maar vooral op een 'loopbaangeschiedenis' waarbij haar hoofdpersoon wordt geplaatst binnen de context van de culturele en maatschappelijke ontwikkeling van de televisie in de vorige eeuw. Want juist in die loopbaan, stelt De Leeuw, worden de industriële, technologische en culturele krachten die de Nederlandse televisie hebben gevormd goed zichtbaar.

Daar valt veel voor te zeggen. Dat De Vries een sleutelrol heeft gespeeld in de vormgeving van onze televisie staat buiten kijf. Hij heeft de eerste veertig jaar van dit medium van binnenuit meegemaakt, van de Philips-experimenten op jaarbeurzen voor de oorlog tot en met de roerige jaren zestig, toen de televisie zich genesteld had in het centrum van de Nederlandse samenleving. Vooral in de jaren vijftig heeft De Vries zich sterk gemanifesteerd en dat zijn precies de jaren dat de televisie haar eigen identiteit verkreeg en eigen *formats* ontwikkelde.

De Vries kwam in 1930 in dienst van Philips, bij het NatLab waar toentertijd werd gewerkt aan de techniek van radio en televisie. Al snel kreeg hij de leiding over de televisiedemonstraties die door Philips in binnen- en buitenland werden gepland, om het nieuwe medium bij het publiek (en de politiek) te promoten. Zo leerde hij het vak van cameraman en regisseur.

De Tweede Wereldoorlog vertraagde de ontwikkeling van de Nederlandse televisie, maar in 1951 gaf de overheid toestemming voor experimentele uitzendingen. De Vries werd door Philips aangewezen om die uitzendingen te begeleiden en hij deed dat met verve. Niet alleen omdat hij de broodnodige technische en regiematige *know-how* meebracht, maar ook omdat hij veel gevoel bleek te hebben voor de programmering. Televisie was immers geen film en geen radio, het was in de opvatting van De Vries vooral een *live* medium, een venster op de wereld, dat moest informeren, opvoeden en amuseren.

Na afloop van de experimentele periode kwam De Vries terecht in een strijd, die een constante in zijn verdere professionele leven zou gaan vormen, die tussen 'nationaal' en 'verzuild'. Was er vlak na de oorlog nog hoop op een nationale omroep die de verzuilde verhoudingen zou overstijgen – en zich gesteund zou weten door een progressieve voorhoede die ook op politiek